

תוכן העניינים

11	עם הספר .....
13	פתיחת העורך .....

חזון הצמחונות

23	אפיקים בנגב .....
61	טללי אורות .....

שיעורי פתיחה

77	א	מה בין אדם לנח?
79	ב	הסברי המפרשים .....
87	ג	הבדלה בין אדם לבהמה .....
93	ד	מראשית הבריאה – לאחרית הימים .....

”אפיקים בנגב” – ביאור והרחבות

101	א	הצדק בנגוע לבעלי החיים .....
109	ב	לא התר בשר לאדם הראשון .....
121	ג	הערת התורה והערת השכל .....
142	ד	בשר תאונה .....
149	ה	עם הארץ אסור לאכל בשר .....
153	ו	ההתר בשעת הנפילה המוסרית .....
179	ז	ותור בשקול דעת עליון .....
194	ח	ההרחקה מחברת בעלי חיים .....
198	ט	מניעת השפלת ההמון .....
207	י	נצחון האמת המוסרית .....
212	יא	דברה תורה כנגד יצר הרע .....
222	יב	תור המוסר הטהור והשלום .....
230	יג	המצוות – חלונות האורה .....

244	מְצוֹת כְּסוּי הַדָּם וְהַשְּׁחִיטָה	יד
259	גְּבוּלֵי הַהֲתַעֲלוֹת	טו
271	שְׁנוּי הַיַּחַס לְחַיָּה וְעוֹף וּבְהֵמָה	טז
275	אֲסוּר חֲלָב	יז
292	הַכֶּנֶת הַכְּסוּי	יח
297	מִשְׁפָּט הַשְּׂמוּשׁ בְּחֵלֶב וּבְצֶמֶר	יט
304	מְצִיאוֹת הַחֵלֶב בְּשִׁבִיל הַגָּדִי	כ
317	אֲסוּר בְּשׂוֹר וְחֵלֶב בְּעֵת הַמַּעֲבָר	כא
326	טַעַם אֲסוּר שְׁעֵטְנִיז	כב
330	הַתֵּר שְׁעֵטְנִיז בְּצִיצִית וּבְגָדֵי כְּהֵנָה	כג
336	כָּלֵל הַחֻקִּים לְעֵתִיד	כד
351	עֲרֻבִים דְּבָרֵי סוּפְרִים	כה
364	הַחֲמֻלָּה בְּאֲסוּר נִבְלָה וּטְרֵפָה	כו
380	הַטְּבַת גּוֹרֵל בְּעֲלֵי הַחַיִּים	כז
387	חֻקִּים צְדִיקִים לְעֵתִיד לְבוֹא	כח
393	מְרוֹם הַשְּׁלֵמוֹת לְאָדָם	כט
411	שְׁלוֹם עוֹלָמִים	ל
419	עוֹלָם חֲדָשׁ	לא
428	הַתַּעֲלוֹת הַחַי לְעֵתִיד לְבוֹא	לב

”טללי אורות” – ביאור והרחבות

439	יסוד טעמי המצוות – העתיד
451	מפתח למצוות הנזכרות בספר

א | הַצֶּדֶק בְּנוֹגַע לְבַעְלֵי הַחַיִּים

יש ענף עקרי אחד של התקדמות האנושות היותר גבוהה, שהוא עומד כעת, לפי מצב הקולטורא הנוכחית, רק במצב חלום נעים של איזה אידאליסטים יותר קיצוניים, והיא שאיפה מוסרית טבעית לרגש הישר האנושי, שימת עין למשפטם של בעלי חיים, במלא המובן.

הפילוסופיות האכזריות, ביותר אותן שפקרו גבוהה גבוהה, על פי השקפתם על המוסר האנושי מנקדת הפילוסופיה הכללית, החליקו לאדם, כל אחת על פי דרכה, לחנק בקרבו לגמרי את רגש הישר בנוגע לבעלי חיים.

אמנם לא הספיקו, ולא יספיקו, עם כל התחכמותם, לשנות את טבע הצדק הטבעי, אשר נטע יוצר האדם בקרבו¹. ואף על פי שביחש לבעלי החיים – הוא דומה ממש לזיק של גחלת כהה ועמומה, הטמונה תחת גל אפר גדול מאד, מכל מקום, אי אפשר להם להכחיש את המוחש בכל לב רגש, כי חסרון מוסרי כללי הוא במין האנושי במה שלא יקיים את הרגש הטוב והנעלה, לבלתי קחת חיי כל חי בשביל צרכיו והנאותיו.

וחז"ל לא התחכמו באותה ההתחכמות הפילוסופית, ויספרו לנו שרבנו הקדוש נענש ביסורין, מפני שאמר לעגלא המובל לבי טבחא, דערק תותי כנפיה: "זיל! לכה נוצרת!". ורפואתו גם כן היתה על ידי מעשה, ברחמו על הני פרכושתא². הנה לא עשו כמעשה הפילוסופים, לעשות חשך לאור³, כדי להתפשר עם החיים

1. * עפ"י זכריה יב, א: "משא דבר ד' על ישראל, נאם ד', נטה שמים ויסד ארץ, ויצר רוח אדם בקרבו".

2. בבא מציעא פה, א.

3. * עפ"י ישעיהו ה, כ.

המעשׂיים. מפני שאי אפשר כלל לציר שאדון כל המעשׂים⁴, המרחם על בריותיו⁵, ברוך הוא, ישים חק נצחי כזה בכריאתו הטובה מאד⁶, שאי אפשר יהיה למין האנושי להתקיים כי אם בעכרו את רגש מוסרו על ידי שפך דם, יהיה גם דם בעלי חיים.

ב | לא התר בשר לאדם הראשון

אין ספק לכל איש משכיל והוגה דעות, שהרדיה האמורה בתורה (בראשית א, כח): "ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ", איננה מכוונת לרדיה של מושל עריץ⁷, המתעמר בעמו ובעבדיו רק להפיק תפצו הפרטי ושוריות לבו; חלילה לחק עבדות מכער כזה שיהיה חתום בחותם נצחי בעולמו של ד' ה"טוב... לכל, ורחמיו על כל מעשׂיו" (תהלים קמה, ט), שאמר: "עולם חסד יבנה" (שם פט, ג)!

וביותר, שפכר העידה תורה שפעם אחת התאוששה האנושות בכללה להתנשא אל מצב המוסר הרם הזה, כפרושם של חז"ל בכתובים, המוכיחים שאדם הראשון, לא התר לו בשר לאכילה: "הנה נתתי לכם את כל... עץ זרע זרע... לאכלה" (בראשית א, כט)⁸. רק אחר שבאו בני נח, אחר המבול, הוא שהתרה להם - "כִּירַק עֵשֶׂב

4. * חגיגה ג, ב.

5. * מכילתא דרבי ישמעאל, בשלח, מסכתא דשירה, ד: "'ד' שמו' (שמות טו, ג) - שהוא מרחם על בריותיו, שנאמר (שם לד, ו): 'ד' ד' א-ל רחום וחנון...".

6. * עפ"י בראשית א, לא: "וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה - וַהֲגֵה טוֹב מְאֹד. וַיְהִי עֶרְבַּ וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי".

7. * טל"א, ה.

8. סנהדרין נט, א ופירוש רש"י ורבי אברהם אבן עזרא ורמב"ן על הפסוק. ורבי יצחק דון אברבנאל, שם.

נתתי לכם את כל" (שם ט, ג)⁹. ומעתה, האפשר הוא לצייר שתהיה נאבדת לנצח טובה מוסרית רבת ערוך שכבר היתה במציאות נחלה לאנושות?!

על אלה וכיוצא באלה נאמר (איוב לו, ג): "אשא דעי למרחוק, ולפעלי אתן צדק". העתיד הוא ירחיב את צעדינו¹⁰ ויוציאנו מן השאלה המסבכת הזאת.

ג | הערת התורה והערת השכל

בפרטן של בני אדם, יפה פרש החסיד ב"חובות הלבבות"¹¹, שיסוד המוסר בנוי על יסודן של שתי הערות: הערת התורה והערת השכל. והערת התורה מביאה להערה השכלית, שכשהיא משתלמת באדם, הוא מוסיף על ידה ללכת בארח צדקה גבוה ונעלה. ותכליתה של הערת התורה היא גם כן להביא את האדם להערה השכלית השלמה.

כמשפט פריטי בני אדם – כן הוא גם משפט הכללי. אלא שדרך הפרטים קצרה וישרה, ודרך הכלל ארכה וסבוכה.

התורה הכינה את ההערה התורית, כפי אותה המדה הראויה לאדם, בשקול דעתו של א-ל דעות¹², נותן התורה, ברוף הוא, באפן שבכללו יבוא האדם גם על ידה להערה השכלית, כשיהיה בכללו בלו ראוי לה.

9. וראה פירוש רש"י, שם.

10. * עפ"י: ש"ב כב, לז; תהלים יח, לז.

11. שער העבודה, סוף הפתיחה ופרקים א-ה.

12. * עפ"י ש"א ב, ג: "אל תרבו תדברו גבהה גבהה, יצא עתק מפיכם – כי א-ל דעות ד', ולו נתכנו עללות".

ואותה ההערה השכלית, שהיא בעת ירידת הרוח נחלה רק לחלק קטן מכני אדם, מחסידים וחכמים נשאים שבהם – תהיה דרך הרבים, כשיתקיים מה שכתוב: "וכל בניך למודי ד'" (ישעיהו נד, ג), ו"נתתי את תורתך בקרבם, ועל לבם אכתבנה" (ירמיהו לא, לב). אלא שאנו צריכים להסתכל באותם הרשמים שהניחה תורה, שעל ידם יחזר המאור האלהי השכלי לבוא.

מובן הדבר שאין אנו יכולים כלל לקבע זמנים לאותה ההתנשאות, והיא מנחת באותה התבה הרחבה, שכוללת תכונות שונות נעלות זו מזו, היא תבת: "לעתיד לבוא", שכוללת גם כן בחלקיה: ביאת המשיח ותחית המתים.

לא על הזמנים ותארים אנו דנים, כי אם על הרשמים שהניחה תורה, שאנו מוצאים בהם מהלך האידיאלים.

ד | בשר תאווה

בבוא התור התורה לאכילת בשר, אחרי קדשת המצוות במתן תורה, האריכה בהצעת הדברים (דברים יב, ט): "ואמרת אכלה בשר, כי תאווה נפשך לאכל בשר, בכל אות נפשך תאכל בשר".

יש כאן גערת חכם¹³ נסתרת והערה גבולית, כלומר: כל זמן שמוסריותך הפנימית לא תקוץ באכילת בשר בעלי חיים כמו שכבר אתה קץ מבשר אדם – שעל כן לא הצרכה תורה לכתב עליו אסור מפרש, שאין האדם צריך אזהרה על מה שקנה לו כבר משג טבעי בזה, שזהו כמפרש.

13. * עפ"י קהלת ז, ה: "טוב לשמע גערת חכם מאיש שמע שיר כסילים". טל"א, פרק ד.

שֶׁבְּבוֹא הַתּוֹרָה שֶׁל מִצַּב הַמוֹסְרֵי הָאֲנוּשֵׁי לְשַׁקֵּץ בְּשׂוֹר בְּעֵלֵי חַיִּים, מִפְּנֵי הַגַּעַל הַמוֹסְרֵי שֵׁישׁ בּוֹ – הֲלֹא אִזּוֹ לֹא תֵּאֵדָה נִפְשָׁךְ לֶאֱכֹל בְּשׂוֹר, וְלֹא תֵּאֱכַל, שֶׁהֵרִי דְבָרֵי תוֹרָה נִדְרָשִׁים מִכָּלֵל לְאוֹ – הֵן, וּמִכָּלֵל הֵן – לְאוֹ¹⁴.

ה | עַם הָאָרֶץ אָסוּר לֶאֱכֹל בְּשׂוֹר

וְחִזְ"ל הֵעִירוּ שְׂאֵכִילַת בְּשׂוֹר הַתְּרָה בְּהֵתֵר שֶׁל קִשִּׁי, וְאָמְרוּ (פסחים מט, ב): "עַם הָאָרֶץ – אָסוּר לֶאֱכֹל בְּשׂוֹר", "זֹאת תּוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף" (ויקרא יא, מו), מִי שֶׁעוֹסֵק בְּתוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף – מִתֵּר לֶאֱכֹל בְּשׂוֹר, מִי שֶׁאֵינּוּ עוֹסֵק בְּתוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף – אָסוּר לֶאֱכֹל בְּשׂוֹר.

כְּלוּמֵר, הַהֲכָרַח שֶׁל חֲלִיפַת כַּח¹⁵ לְעִבּוּדָה שְׂכֵלִית, שֶׁמִּמֶּנָּה וְעַל יָדָה יִשְׁתַּלֵּם הָאָדָם, שֶׁהוּא הַכַּח הַפּוֹעֵל בְּעִלְיַת הַיְצוּרִים גַּם כֵּן, הוּא עוֹסֵק בְּתוֹרַת הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף גַּם כֵּן.

כְּאֲשֶׁר יִגְמְרוּ הַיְחוּשִׁים, תִּצָּא לְאוֹר הַפְּעֻלָּה.

ו | הַהֵתֵר בְּשַׁעַת הַנְּפִילָה הַמוֹסְרִית

גַּם בְּעֵלֵי הַחַיִּים צְרִיכִים לְשַׁלֵּם אֶת מַס הַמַּעֲבָר¹⁶, כִּי גַם הָאָדָם הַרְבֵּה לְשַׁלֵּם מַסִּים רַבִּים. עַל מִזְבֵּחַ הַהִשְׁתַּלְּמוֹת שֶׁל הָאֲנוּשׁוֹת הַכְּלָלִית נִזְבְּחוּ וְזָבְחוּ אָדָם רַבִּים עֲצוּמִים מְאֹד. אִךְ הָעֲתִיד הַנִּהְדָּר הוּא

14. נִדְרִים (יא, א) וִירוּשְׁלַמִי (שם א, ד). מִכִּילְתָּא דְרַבִּי יִשְׁמַעֵאל (יִתְרוֹ, מִסְכַּתָּא דְבַחְדָּשׁ, ה, עַל הַכְּתוּב (שְׁמוֹת כ, יב): "לְמַעַן יֵאָרְכּוּן יְמֵיךְ"): "שָׁכַח דְּבָרֵי תוֹרָה נִדְרָשִׁין: מִכָּלֵל הֵן – לְאוֹ, מִכָּלֵל לְאוֹ – הֵן". וְכֵן בְּסַפְרֵי (דְּבָרִים עֲקָב, מו) וּבְרִש"י (שְׁמוֹת כ, יב וּדְבָרִים יא, כא).

15. * עַפ"י יִשְׁעִיהוּ מ, לא.

16. * ט"ל"א, פרק ד.

הַצֶּדֶק בְּנוֹגֵעַ לְבַעְלֵי הַחַיִּים

א. בין האדם לחי

יש ענף עקרי אחד של התקדמות האנושות היותר גבוהה, שהוא עומד כעת, לפי מצב הקולטורה הנוכחית, רק במצב חלום נעים של איזה אידיאליסטים יותר קיצונים, והיא שאיפה מוסרית טבעית לרגש הישר האנושי, שימת עין למשפטם של בעלי חיים, במלא המובן.

המין האנושי הולך ומתקדם, הולך ומתפתח, הן מבחינה מדעית וטכנולוגית הן מבחינה תרבותית ומוסרית. רמת המוסר והתביעה לצדק של הדורות היום גבוהה לאיך-שיעור מזאת של הדורות הקודמים.

עם זאת, על אף כל ההתקדמות המבורכת, עדיין ישנו תחום אחד בהתקדמות האנושית, שהוא באמת אחת מפסגות ההתקדמות, שעל פי רמת האנושות כעת, הוא לכל היותר חזון מרוחק, "חלום נעים של איזה אידיאליסטים יותר קיצונים". בתחום זה האנושות כמעט שלא התקדמה, והשפעת החזון הזה על חיי האדם והחברה כמעט שאינה ניכרת.

הכוונה לתחום שבין האדם לבעלי החיים, ל"שאיפה מוסרית טבעית לרגש הישר האנושי" ול"שימת עין למשפטם של בעלי חיים, במלא המובן".

בתחום זה, גם כיום, על אף התקדמות התרבות והמוסר, נראה שרק אנשים חריגים, אידיאליסטים קיצוניים, מוצאים עניין, ואילו לשאר בני האדם נראית שאיפה זו רק כחלום רחוק שאינו שייך למציאות.

ב. הפילוסופיות האכזריות

הפילוסופיות האכזריות, ביותר אותן שפָּקְרוּ גְבוּהָהּ גְבוּהָהּ, על פי השקפתם על המוסר האנושי מנקדת הפילוסופיה הכללית, החליקו לאדם, כל אחת על פי דרָפָה, לחַנֵּק בְּקִרְבוֹ לְגַמְרֵי אֶת רִגְשׁ הַיִּשְׂרָאֵל בְּנוֹגֵעַ לְבַעֲלֵי חַיִּים.

הסיבה לרמה המוסרית הנמוכה בתחום שבין האדם לבעלי החיים נובעת מהשפעתן של ”הפילוסופיות האכזריות”, ביחוד ”אותן שפָּקְרוּ גְבוּהָהּ גְבוּהָהּ” והובילו לכפירה ואפיקורסות.

אותן פילוסופיות דיברו גבוהה גבוהה על המוסר האנושי, ודווקא משום כך הצליחו לשבש את תפיסתו הטבעית של האדם, ”כֵּל אַחַת עַל פִּי דְרָפָה”, ולגרום לו ”לְחַנֵּק בְּקִרְבוֹ לְגַמְרֵי אֶת רִגְשׁ הַיִּשְׂרָאֵל” הבסיסי והטבעי הקיים באדם ”בְּנוֹגֵעַ לְבַעֲלֵי חַיִּים”.

נראה כי בראש ”הפילוסופיות האכזריות” שהאשים הרב, עומד, למרבה הצער, דווקא בן לעמנו, הפילוסוף היהודי הידוע ברוך שפינוזה¹.

כך כתב שפינוזה בספר המוסר שלו ”אתיקה” (תורת המידות, עמ' רפא):

החוק האוסר עלינו שחיטת החיה – יסודו בהבלי אמונה
וברחמנות של נשים, ולא בשכל הבריא.

1. ברוך שפינוזה היה בן למשפחת אנוסים שנמלטה להולנד ושם חזרה ליהדותה. בתחילה למד שפינוזה תורה בשיבה, אך לאחר זמן החרימוהו רבני הולנד בשל השקפותיו ומעשיו. בין היתר נכתב בכתב ההחרמה: ”מאחר שמזה זמן נמסר על השקפותיו ומעשיו הרעים של ברוך דה אספינוזה, והם ניסו בדרכים ובהבטחות שונות להשיבו מדרכי הרעים, אך לא עלה בידם לתקנו, ואדרבה, כל יום הגיעו לידיעתם ידיעות נוספות על כפירות נוראות שעשה ולימד, ומעשים עצומים שחולל, ויש בידם עדויות רבות וראויות לאמון שנמסרו כולן בנוכחות האדונים החכמים – לכן נמנו וגמרו על דעתם של אלה כי אספינוזה הנ”ל יוחרם וינודה מעדת ישראל”.

בין היתר, תפיסתו הייתה שא־לוהים הוא הטבע, והטבע הוא הא־לוהים (פנתאיזם). הוא גם כפר בבחירה החופשית של האדם וסבר כי כל פעולות האדם הן תוצאה של אירועים שעברו עליו (דטרמיניזם).

אמנם התבונה מורה אותנו שאנו צריכים, לתועלת עצמנו, להתקשר עם בני אדם – אולם, לא עם חיות או עם דברים שטבעם שונה מטבעו של האדם, אלא זכותנו בהם – כזכותם הם בנו!

וגדולה מזאת! מאחר שזכותו של כל אחד ואחד נגזרת לפי מידתו הטובה או לפי יכולתו – הרי יפה זכותם של בני אדם ביחס לחיה מזכותה היא ביחס לנו.

עם זה, איני כופר שהחיות הן בעלות הרגשה, אלא שאיני מודה שבשל כך לא יהיה מותר לנו לדאוג לטובתנו ולהשתמש בהן כחפצנו ולעשות בהן כטוב בעינינו.

בגישה קיצונית יותר אחז הפילוסוף רנה דקארט, שקדם לשפינוזה. כך כתב בחיבורו "מאמר על המתודה" (עמ' 69–70):

לא רק שהחיות, יש להן פחות שכל מאשר לבני האדם, אלא שאין להן שכל מכל וכל... הטבע הוא הפועל בהן לפי סידור כליהם.

כך למשל, רואים אנו שהאורלוגין, שאין בו אלא קפיצים וגלגלים בלבד, יכול למנות את השעות ולמדוד את הזמן ביתר דיוק מאתנו, על אף כל פקחותנו.

לדעתו, אין לראות בבעלי החיים יצורים הדומים במידה כלשהי לאדם, בעלי שכל ותודעה, אלא יש לראותם כאוטומטים חסרי תודעה, תחושה ורגש².

2. מעשה נורא, הנובע מתפיסה פילוסופית זו, מובא ביומנו של הפילוסוף היהודי שלמה מימון. הוא מספר על טיול שערך עם כמה מחבריו בפולין: "והנה באמצע הדרך שכבה עז. נתתי לעז כמה מכות עם המקל, וידידי האשימו אותי באכזריות. עניתי: איזו אכזריות?! אתם חושבים שהעז חשה כאב אם אני מכה אותה? אתם טועים מאד. על פי שטורם, העז היא בסך הכל מכונה. ידידי אמרו: אתה לא שומע? היא צועקת כשאתה מכה אותה! על כך עניתי: בוודאי היא צועקת. אם אני מכה בתוף, גם התוף משמיע קול!" (חיי שלמה מימון, פרק 16).

אחד הפילוסופים הגרמנים, ארתור שופנהאואר, העריץ את שפינוזה, אך הסתייג מעמדתו כלפי בעלי החיים. לטענתו, את גישתו כלפי בעלי החיים שאב שפינוזה מהיהדות:

שפינוזה לא יכול לברוח מיהדותו! הסירחון לא יורד ממנו!
יחסו לבעלי חיים – לגמרי יהודי, אבסורדי ונורא. הבוז שלו
לבעלי חיים נובע מזה שהם כחפצים לצורך שימושנו, והם
חסרי כל זכות משפטית.

מעניין שדווקא בהסתייגותו מעמדת שפינוזה כלפי בעלי חיים, בטענה שאיננה מוסרית, שופנהאואר מגלה את שנאת ישראל שבו, ומדבריו נושבת רוח אנטישמית מהסוג השפל ביותר!

דבריו הם דברי בלע כנגד היהדות! העמדה ששופנהאואר מציג כאילו הייתה עמדת היהדות – היא הפך היהדות! אין צורך בידע תורני נרחב כדי לדעת שעמדתה של היהדות כלפי בעלי חיים שונה לחלוטין. די בהיכרות שטחית עם המצוות כדי לראות את עמדתה האמיתית של התורה כלפי בעלי החיים, כמו במצות "לא תִּחַסֵּם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ" (דברים כה, ד) ואחרות. וכבר אמרו חז"ל (שבת קכח, ב) כי "צער בעלי חיים – דאורייתא". אפשר למצות את עמדת היהדות בתחום זה בפסוק אחד, שאנו אומרים שלוש פעמים בכל יום (תהלים קמה, ט): "טוֹב ד' לְפַל, וְרַחֲמֵיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו".

כאמור, לדעת שופנהאואר, אין לראות בבעלי החיים חפצים לצורך שימושנו, אלא הם בעלי זכות משפטית וראויים להגנה. הוא גם סבר כי לגישה המוסרית כלפי בעלי החיים ישנה השפעה גדולה על כל התפיסה המוסרית שלנו:

ההנחה שבעלי החיים הם חסרי זכויות, והאשליה שליחסינו כלפיהם אין שום חשיבות מוסרית – הם דוגמה שערורייתית של חוצפה וברבריות מערבית. חמלה אוניברסלית היא העירבון היחיד למוסריות!

היינו מצפים מאדם כזה, המדבר בצורה גבוהה ונעלה כל כך, שיהיה מופת להתנהגות מוסרית. והינה, כשאנו בוחנים את דרך התנהלותו עם בני אדם, אנו רואים שהיה רחוק מאוד מאמת המידה המוסרית שהציג.

שופנהאואר מעולם לא נשא אישה, אלא גר לבדו עם כלבו, והעדיף את חברתו על חברת בני אדם. הפילוסוף היה בנתק מוחלט מאימו כשלושים שנה עד ליום מותה, וכמעט שלא היה בקשר עם אחותו היחידה. במהלך חייו הוא רב עם אנשים רבים, נהג בקמצנות רבה ובכעסנות.

מסתבר שנקיטת עמדה מוסרית כלפי בעלי חיים אינה מבטיחה בהכרח התנהגות מוסרית כלפי בני אדם...

ג. "טבע הצדק הטבעי"

אִמָּנָם לֹא הִסְפִּיקוּ, וְלֹא יִסְפִּיקוּ, עִם כָּל הַתְּחַכְּמוֹתָם, לְשָׁנוֹת אֵת טֹבֵעַ הַצְּדָק הַטִּבְעִי, אֲשֶׁר נָטַע יוֹצֵר הָאָדָם בְּקִרְבוֹ.

אחת מנבואות זכריה נפתחת במשפט (יב, א): "מִשָּׂא דְבַר ד' עַל יִשְׂרָאֵל, נְאֻם ד', נְטָה שְׁמַיִם וַיִּסַּד אָרֶץ, וַיִּצַּר רוּחַ אָדָם בְּקִרְבוֹ". בורא העולם, הנוטה את השמיים ויוסד את הארץ, הוא גם מי שיוצר את רוח האדם בקרבו.

רוח האדם איננה אוסף של תכונות מקריות. הטבע האנושי איננו תוצאה של ניסיון אנושי שהלך ונאסף עם השנים. מדובר כאן בטבע, בתכונות עמוקות "אֲשֶׁר נָטַע" הקדוש ברוך הוא, "יוֹצֵר הָאָדָם", בקרבנו. הרוח שנטע הקדוש ברוך הוא בקרבנו הוא טבע ישר והגון, הבא לידי ביטוי בתכונות של יושר טבעי ותביעה לצדק.

על כן, "לֹא הִסְפִּיקוּ" ואף "לֹא יִסְפִּיקוּ" כל טענות הפילוסופים, "עִם כָּל הַתְּחַכְּמוֹתָם" ופלפולם – "לְשָׁנוֹת אֵת טֹבֵעַ הַצְּדָק הַטִּבְעִי" שבאדם!

משום כך, אף אם יצליחו הפילוסופים לגרום לבני האדם להתכחש לתכונות היושר הטבועות בהם – לא תוכל השפעתם לשלוט בבני האדם זמן רב. בסופו של דבר יתקומם הטבע האנושי כנגדם ויתנער מהם!

תפיסותיהם המעוותות של אותם פילוסופים אינן תואמות את השאיפה הפנימית של האדם אל היושר והצדק. יגיע זמן שישיל האדם מקרבו את העול הפילוסופי שהעמיסו הללו על שכמו בהתחכמותם הרבה, וישוב ליושר ולצדק הקיימים בטבעו, שמקורם ברוח "אֲשֶׁר נָטַע יוֹצֵר הָאָדָם בְּקִרְבוֹ".

ד. זיק של גחלת

וּאֶף עַל פִּי שְׁבִיחַשׁ לְבַעֲלֵי הַחַיִּים הוּא דוֹמָה מִמֶּשׁ לְזִיק
שֶׁל גַּחְלֹת כְּהֵה וְעֲמוּמָה, הַטְּמוּנָה תַּחַת גַּל אֶפֶר גְּדוֹל מְאֹד
– מִכָּל מְקוֹם, אִי אֶפְשָׁר לָהֶם לְהַכְחִישׁ אֶת הַמוֹחֵשׁ בְּכָל לֵב
רָגֶשׁ, כִּי חֶסְרוֹן מוֹסְרֵי כָּלְלִי הוּא בְּמִין הָאֲנוּשִׁי בְּמָה שְׁלֹא
יָקִים אֶת הָרָגֶשׁ הַטּוֹב וְהַנְּעֻלָּה, לְבַלְתֵּי קַחַת חַיִּי כָּל חַי
בְּשִׁבִיל צְרָכָיו וְהַנְּאוּתָיו.

תביעת היושר והצדק הקיימת בנפש האדם מופנית גם כלפי בעלי החיים, אך היא מוסתרת מאוד. דומה היא "לזיק של גחלת כהה וְעֲמוּמָה, הַטְּמוּנָה תַּחַת גַּל אֶפֶר גְּדוֹל מְאֹד" – עד שכמעט אינה ניכרת כלפי חוץ!

ועם כל זה, לא יוכלו הפילוסופים להכחיש את ההרגשה הפנימית הקיימת בליבו של כל אדם ישר. אי אפשר למחות ולהכחיש את ההכרה הפנימית בחיסרון המוסרי שיש במין האנושי בנטילתו חיי יצורים אחרים "בשביל צרכיו" ההכרחיים, וגרוע מכך – לצורך "הנאותיו" בלבד.

ה. ייסוריו של רבי

וְחַז"ל לֹא הִתְחַכְּמוּ בְּאוֹתָהּ הַהִתְחַכְּמוֹת הַפִּילוֹסוֹפִית,
וַיִּסְפְּרוּ לָנוּ שְׂרַבְנוּ הַקְּדוֹשׁ נֶעֱנַשׁ בְּיִסּוּרֵין, מִפְּנֵי שְׂאֵמֶר
לְעֵגְלָא הַמּוֹכֵל לְבֵי טַבְחָא, דְּעָרַק תוֹתֵי כְּנַפְיָהּ: "זיל! לְכָךְ
נּוֹצְרֵת!". וּרְפוּאָתוֹ גַּם כֵּן הִיְתָה עַל יְדֵי מַעֲשֵׂה, בְּרַחְמוֹ עַל
הַנִּי כְּרַכּוּשָׁתָא.

הִנֵּה לֹא עָשׂוּ כְּמַעֲשֵׂה הַפִּילוֹסוֹפִים, לַעֲשׂוֹת חֶשֶׁךְ לְאוֹר,
כְּדִי לְהִתְפַּשֵּׁר עִם הַחַיִּים הַמַּעֲשִׂיִים.

שלא כאותם פילוסופים, שניסו להצדיק את הפגם המוסרי שבאדם בתחום שבין האדם לחי, חז"ל הודו בפה מלא בחיסרון הזה. חכמינו לא ניסו להתחכם בהתחכמות פילוסופית, בטענות שווא מתוחכמות

המטעות את דעת האדם, ולא נפנפו בטענות ההפוכות למוסרו הטבעי של האדם.

חז"ל הודו שישנה בעיה מוסרית בגישה האנושית כלפי בעלי החיים, וביטאו זאת בסיפור יוצא דופן על אחד מגדולי הגדולים שעמדו לעם היהודי – רבי יהודה הנשיא, ובקיצור: רבי.

הגמרא (בבא מציעא פה, א) מתארת ייסורים קשים ביותר שהיו לרבי ומגלה שתכליתם הייתה להענישו על התנהגותו, וכך היה המעשה:

עגל אחד, המובל לשחיטה, הצליח להימלט וניסה למצוא מחסה תחת כנפי כסותו של רבי. אך רבי דחה מעליו את העגל הגועה בבכי, ואמר לו: "לך! לך נוצרת!". שמעו זאת בשמיים ואמרו: "הואיל ואינו מרחם – יבואו עליו ייסורים!".

חז"ל מספרים שהייסורים פסקו ממנו בעקבות מעשה אחר שאירע לו, שהיה תיקון למעשה הראשון. בעודה מטאטאת את הבית, הבחינה אמתו של רבי בגורי חולדה ובאה לטאטא אותם החוצה. ראה זאת רבי ואמר לה: "הניחי להם! שהרי כתוב: 'וְרַחֲמֵיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו'". כשנשמע הדבר במרומים, אמרו: "הואיל ומרחם – נרחם עליו!", ופסקו ייסוריו.

ויש לשאול: אם במעשהו הראשון של רבי היה איסור, ולכן נענש – מדוע לא נענשה אף אמתו של רבי במעשה השני? הרי גם היא התנהגה בגסות ובחוסר רחמים כלפי חיים! ואם לא היה באמירתו לעגל משום איסור – מדוע נענש רבי?

בפשטות יש לומר שלא היה במעשהו של רבי כל איסור, ולא חטא בכך כלל וכלל. אולם, רבי לא היה אדם פשוט, ולא סתם כינוהו רבותינו: "רבנו הקדוש". רבי השתדל לדבוק במידותיו של הקדוש ברוך הוא, שרחמיו על כל מעשיו, ועל כן המעשה שעשה לא היה ראוי לו לפי ערכו ומעלתו.

כבר אמרו חז"ל (יבמות קכא, ב) כי הקדוש ברוך הוא מדקדק עם חסידיו כחוט השערה, ועל כן הייתה הקפדה מן השמיים על רבי, אפילו בדבר שהוא רק מצד מידת חסידות. זו אפוא הסיבה שלקה רבי בייסורים על שלא ריחם על העגל.

כשריחם רבי על גורי החולדה, בעלי חיים בזויים בעיני האדם, התברר שהוא הבין את המסר ששלחו לו מן השמיים על ידי הייסורים. ואחר שתיקן רבי את גישתו כלפי בעלי החיים, שוב לא היה צורך בייסורים שיעוררו אותו לכך, ומשום כך נסתלקו הייסורים ממנו.

חז"ל הנציחו מעשה זה כדי לגלות לנו כיצד ראוי שנתנהג עם בעלי החיים. הם לא בחרו בדרכם של הפילוסופים להתחכם כיצד להצדיק את המציאות בפועל של גישה מקולקלת כלפי בעלי החיים, אלא הצביעו על הבעיה והוקיעו אותה.

1. הכרה בבעיה

מִפְּנֵי שְׂאֵי אֶפְשָׁר כָּלֵל לְצִיר שְׁאֵדוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים, הַמְּרַחֵם
עַל בְּרִיּוֹתָיו, בְּרוּךְ הוּא, יְשִׁים חֶק נִצְחִי כְּנֶה בְּבְרִיּוֹתָו
הַטּוֹבָה מְאֹד, שְׂאֵי אֶפְשָׁר יְהִי לַמִּין הָאֲנוּשִׁי לְהַתְקִים כִּי
אִם בְּעֶכְרוֹ אֶת רִגְשׁ מוֹסְרוֹ עַל יְדֵי שְׂפָף דָּם, יְהִי גַם דָּם
בְּעַלֵי חַיִּים.

הקדוש ברוך הוא ברא את עולמו והעיד עליו (בראשית א, לא): "וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה – וַהֲנֵה טוֹב מְאֹד". איך ייתכן אפוא שבעולם טוב מאוד שכזה תתקבע מציאות נצחית המבוססת על שפיכות דמים? אפילו אם מדובר על דמם של בעלי חיים!

אי אפשר להעלות על הדעת שקיומו של המין האנושי, נזר הבריאה ותכליתה, יהיה תלוי לנצח "בְּעֶכְרוֹ אֶת רִגְשׁ מוֹסְרוֹ" – את רגש המוסר הנטוע בקרבם – "עַל יְדֵי שְׂפָף דָּם"!

משום כך היה ברור לחז"ל שאין לטשטש את הפגם המוסרי שבגישה האנושית כיום כלפי בעלי החיים, אף אם לעת עתה טרם הבשילו התנאים ההכרחיים לתיקון פגם זה בשלמות.

חז"ל לימדונו שאין להצדיק את הפגמים האנושיים או להתעלם מהם, אין לטאטא אותם כמו גורי החולדה בביתו של רבי – אלא להכיר שהבעיה היא בעיה, גם אם כרגע אין באפשרותנו להתרפא ממנה ולתקנה בשלמות.